

МКОУ «Кафыркумукская СОШ имени М.А.Лхласва

Разработка открытого урока по кумыкской литературе

М.Атабаев «Урлангъан ажжал»

Учитель: Табурова З.М.

2017 - 2018 учебный год.

Дарсны темасы: **М. Атабаев «Урлангъан ажжал».**

Дарсны мурады: 1. янгы теманы англатмакъ.

2. тюз ва чебер охув мердешлерин
беклешдирмек.

3. яшланы патриот ругъда тарбияламакъ.

Къоллангъан алатлар: китап; М.Атабаевни сураты, китаплары; учы-мююшлю кагъыз, конверт, дав гёрюнюшлю слайдлар, экран, бомбаланы, снарядланы тавушу, атылывну авазы, магнитофон, «Священная война» сарын, артда болгъан агъвалатланы слайдлары, плакат 1941-1945/ 1418 гюн. «Аталар» сарын, слайды: а) вдова, с ребенком на руках; б) девушка с белым шарфом на голове; в) старик; г) солдат; д) воин, лежащий на земле; е) мать – вся в черном; ж) мальчик-почтальон, диск, сопровождающий голосом женский каждую фотографию; чистые листы, ручки или карандаш, текст поэмы из учебника.

Дарсны планы:

1. Низамгъа тартыв (Дарсгъа къуршав).
2. Гетген дарсны такрарлав.
3. Янгы дарсны англатыв а) гиришив сёз
б) сёзлюк иш
в) учителни жанлы охуву
4. Беклешдирив.
5. Дарсны гъасиллери, къыйматлав.

6. Уйге иш.

Дарсны юрюлюшю:

1. Дарсгъа кьуршав.

Учитель: Салам, яшлар!

Охувчу: Салам, муалим.

**Учитель: Гъали яшлар, кьонакьлагъа да салам
берейик.**

Охувчу: Салам, кьонакьлар!

2.Янгы дарсны англатыв. (Включить запись: разрывы бомб, снарядов, песню «Священная война», проецировать слайды.

Эпиграф: Давдан-шавдан арек болгъун сен, Дюнья.

А.Джачаев.

Учитель: Яшлар, бу гетген февраль ай давда болгъан агъвалатлагъа багъышлангъан эди. Сталинградда дав битгенли – 66 йыл, Ленинградда болгъан блокадагъа – 65 йыл.

Учитель:

Дав...Да-ав....Нечик авур сёздюр!

Дав – къатынлагъа къара гийдирген гюнлер.

Дав - ачлыкъдан оьлген адамлар.

Дав - етим къалгъан яшлар.

Дав - тул къалгъан къатынлар.

Дав – яралы яшлыкъ. Дав.

Бу сёзню сиз кёп керенлер эшитгенсиздир. Тарихи дарсланы эсигизге алып, Уллу Ватандаш дав башлангъан йылны, гюнню къайсыгъыз айтма боласыз.

Охувчу: 1941 йыл 22 июнда башлангъан. 1945 йыл 9-нчу Майда совет халкъ Уьтюнлюк гюнюн къаршылагъан.

Учитель: 1).Бизин дагъыстанлыланы арасында да шо давда ортакъчылыкъ этген, эл учун, халкъы учун жан бергенлер кёп бар. Сиз Рейхстаггъа байракъ какъгъан дагъыстанлыны атын айтма боламысыз?

Охувчу: Исмаилов Абдул-Хаким (Суратын гёрсетмек). ✓

Учитель: Уллу Ватандаш дав битгенли 64⁸ йыл гетген, тек гъали де белгисиз тас болгъанлар аз тюгюл. Гёмюлмей къалгъан бир солдат бар чакъы, дав битген деп айтмагъа ярамай. Сиз дав киноланы гергенсиздир, дагну гъакъында язылгъан

**китапланы билесиздир. Къайсыларын айтмагъа
боласыз?**

*Охувчу: «Василий Теркин» Твардовского, К.Симонову
«Живые и мертвые» деген трилогиясы
«Семнадцать мгновений весны», «Они сражались
за Родину», З. Атаева «Унутулмас гюнлер» ва ш.б.*

**Учитель: Яшлар, гъали буссагъат дюнъя давсуз парахат
яшаймы?**

*Охувчу: Эсибизден Бесланда, Къыбла Осетияда болгъан
агъвалатлар таймай. Чечняда нечакъы халкъ
оьлдю. Ваххабалар буссагъатда да яшыртгъын
дав юрюте.*

**Учитель: Совет солдат фронтда душман булан
ябушгъан, тылда турагъанлар къайратлы иши
булан уьстюнлюкню ювукълашдыргъан. Совет
халкъны эсинден бир заманда да блокадада
болгъан Ленинград, Волгоградда болгъан**

ябушувлар ва олай башгъа агъвалатлар унутулмас. Давну акъуба-азабын чекмеген ожакъ аздыр. Бир-бир агълюлерден экев, уъчев дав майданда жан берген.

Муна шу уъч мююшлю кагъызлар (показать письмо) инсанланы уюне шатлыкъ гелтирген. Булай акъ кагъзлар (конверт показать) кёп ожакъланы йылатгъан.

Муна шулай кагъызны ол гелтирген «Ажжал» деген аччы сёзню, шатлыкъны ва къайгъыны ташыгъан гиччи почтальонну гъакъында къумукъ шаир Магъаммат Атабаев язгъан «Урлангъан ажжал» деген поэманы гесегин бугюн гечежекбиз.

Тема на доске. Портрет Атабаева.

М.Атабаев 1938 йылда Хасавюрт району Яхсай юртунда тувгъан. М. Атабаевни башлапгъы шигърулары 1957 йылда «Ленин

ёлу» газетни, «Дослукъ» альманахны бетлеринде чыкъма башлай ва яш шаир объюне охувчуну тергевюн тарта. Биринчи жыйымы 1963 йылда «Излей къалгъанман» деген ат булан чыгъа. Гъали буса ол йигирмаданда артыкъ китапны автору. М.Атабаев таржума булан да машгъул. Ону «Урлангъан ажжал», «Къарлыгъачлар къайтды» деген шиъру китаплары, рус тилге гёчюрюлюп Москвада чыкъгъан. Гъали «Тангчолпан» журналны редактору да дюр.

Яшлар, М. Атабаевни гъакъында теренден шу китаплардан охуп билме боласыз.

Сиз поэманы яхшы англасын, поэмагъа «Урлангъан ажжал» деген ат неге тагъылгъан деген сорагъа жавап берсин учун шулай сёзлени ва сёз тагъымланы маънасын ачыкъ этейик.

Сёзлюк иш (таблица).

Балагъ- беда

Сакъат- инвалид

Алатолпан – снежная буря

Кюртлер –сугробы

Къабагъы ананы- материнский порог

Ажжал – смерть

Урлангъан – похищенная

Къартыллайгъан къол- дрожащая рука

Диалог (звучит тихая печальная музыка).

- Сен кимсен?

- Мен тул къалгъан къатынман.

- Сен кимсен?

**- Мен гелишмиши давгъа гетип къайтмагъанны
сюйгенимен.**

- Сен?

- Мен дагну оту яшлыгъымны яллатгъан къартлыкъман?

- Сен ким боларсан?

- Мен дав майданда фашистлеге къаршы ябушгъан солдатман.

- Сен кимсен?

- Белгисиз тас болгъанланы биримен.

- Билемен сен анасан. Давгъа балаларын узатгъан анасан. Давдан сонг да уланларынг сав къайтар деген умут булан ёл къарайгъан анасан.

- Сен къайдан гелгенсен? Сен кимсен?

- Мен дав йылларда сююнч кагъыз да, къара ажжаллы конвертлер де ташыгъан баягъы тогъуз йыллыкъ почтальон яшман. Давну оту яллатгъан яралы яшлыгъымны суратламагъа гелгенмен.

Тынглагъыз да, инсанлар!

Инсанлар, тынглагъыз да!

Судгъа гелип тургъандай

Тургъанман алдыгъызда.

Тургъанман алдыгъызда

Ярасы йимик давну

Айтар затым «агыдай»

Шо замангы яшавну.

Учитель: Поэма шу тогуз йыллыкъ яшны атындан
юрюле. Дав юрюлюп турагъан заман.
Почтальон оъюню яш заманын суратлай ва
юртуну къап яртысы давда къалгъанны
билдире. Шо йылларда оъю де давну азабын
гӕргенни айта:

(охуйман китапдан бет 258, 1гесек).

Гӕргенмен мен де давну
Билдим ажжал не экенни
Не зат экенни яшав
Билгинчеге мекенли

Ессиз къалгъан уйлерде
Етимлени юзюнде
Гергенмен дав не экенни
Сакъатланы гӕзюнде

Сют етмей алжайгъанда
Инибиз бешюгюнде
Ачлыгъындан анабыз
Алапдай шишегенде.

Билгенмен дав не экенни
Печибиз янмайгъанда
Айда бир уьубюзде
Элек айланмайгъанда.

Йыллар гете. Уллу болгъан яш, яшлыгъындагъы юртда бир ожакъдагъы ананы келпетин унутуп болмай. Шо ана гёрген кыйынлыкъланы эсге ала туруп, оьзюню жагъил заманын суратлай. Ананы аривлюгюн, уьч яшны анасы экенни биз сатырлардан билебиз. Эрин кулаklar оьлтюрген сонг, анагъа уьч де уланын янгыз оьсдюрге тьоше.

(охуйман 2 гесекни, бет 259).

Уьч уланы болгъан сонг
Недир анагъа яшав
Уьч улан-уьч насиби....
..... Учевюнде алды дав.

Бир гюнню почтальон яш эсге ала.

(охуйман 3 гесек, бет 259).

Эсде бир гюн: Къатты ел

Алатолпан гъар орам,

Къутургъан акъ бугъадай

Кюртлени сюзе боран

Огъ , шо аваз! Шо кёпде

Бирев кычырып болмас

Ана кычыра шолай

Авлетин этгенде тас.

Арадан йыллар гете, тек дав бимтмей. Баягъы авур
сумкасын инбашына илген кюйде, почтальон яшгъа анагъа
ортанчысы оьлген деп кагъыз элтмеге тюше.

(охуйман 4 гесек, бет 260-261).

.....

....къанатын къартыллатып

Къушлар ойнайлар оърде

Къанаты сынган къушдай

Ана тырпыллай ерде.

(читаю 5 гесек, бет 261).

Къан савгъандай къаралып

Булутлар бавур-бавур

Огъ, сумкам, шо гюн йимик

Болмаган бир де авур.

.....

.....

Кёк юзю къан савгъандай

Тав бетде гюн сойралган

Сумкам бошап къолума

Янгуз шо кагъыз къалган.

Къалгъан къара къайгъыдай

Къалгъан къара ажжалдай

Анаы юрегине

Онгарылгъан хынжалдай

Кагъызны жыжымныдай

Къыссам да юмурукъгъа

«Кагъыз ёкъ» - деп бирденден

Алгъасадым   йыракъгъа

.....

Йыллар оьте, Яш уллу болгъан, тек ананы алдында ол
оьзюн гюнагълы санай, оьзюне халкъ, тынглавчулар суд
этсин деп тилей.

*Ахырына етгинче китандан охуйман (затем делаю
паузу).*

Учитель: Биз поэманы гиччи гесегине тынгладыкъ.
Салынагъан соравагъа жавап бергинче,
асарны китапларда берилген шо гесегин бир
охуп чыгъыгъыз.

4.Беклешдирик (таблицагъа гёре ишлеймен).

Учитель: Биз бугюн сизин булан къайсы поэманы
гечдик? Ону автору кимдир?

Охувчу: «Урлангъан ажжсал», М.Атабаев.

Учитель: Бу поэманы аслу темасы недир?

Охувчу: Давну темасы бу поэмада гетериле.

Учитель: Поэманы баш игити кимнир?

Охувчу: Почтальон яш, ана да артда токъташгъан.

*Охувчу: Мен поэманы лап ачувлу яман игити дав, ажжсал
деп эсима геле.*

Учитель: Поэмада ана нечик суратлангъан?

Охувчу: 1. Къайгыдай тургъан анна (5 глава, 3 куплет)

2. *Кек ургъан терек йимик (5глава, 6 куплет).*

3. *Къанаты сынгъан къушдай (7 глава, 12 куплет).*

ана тырпыллай ерде.

Учитель: «Урлангъан ажжал» деп поэмагъа неге ат тагъылгъан деп эсигизге геле?

Охувчу: Почтальон Яш уьчюнчю къайгъылы кагъызны сувгъа ташлагъан. Ажжалны урлагъан, уланына оьлген деген хабарны анадан яшыртгъан.

Учитель: Почтальон тюз этгенми? Сиз нечик ойлашасыз?

Охувчу: Тюз этген. Ана улан къайдар деген умут булан жсан бергендир. Шо саялы мен тюз этген деп ойлашаман.

5. Дарсны гъасиллери.

Учитель: Биз бугюн сизин булан М.Атабаевни «Урлангъан ажжал» деген поэмасы булан таныш болдукъ. Поэманы артдагъы сатырларында почтальон ананы алдатгъанны гечмекден тилей. Бизин барыбызныда оьзюне

тюз дуваны (решение суда) гесмекни тилей.
Тек судгъа шагъат болуп балаларын тас этген
аналаны, тул къалгъан къатынланы, етим
къалгъан яшланы чакъырмакъны тилей.
Судья болуп тюзлюк олтурсун дей.

1418 гюн юрюлген къанлы дав битгенли 64 йыл
болажакъ, тек топ тавушлар гъали де
эшитиле, дюньяны бары да ерлеринде
парахатлыкъ тувулунмагъан. Биз Агъмат
Жачаевни сёзлери булан: «Давдан-шавдан
арек болгъун сен, Дюнья» деп айтмагъа
сюебиз.

Гъли, яшлар, сиз алдыгъыздагъы кагъызлагъа
давгъа къаршы бир-эки сёз , яда бола бусагъыз
бир куплет язгъанны сюер эдим (бир-эки ишни
охурман).

(Дарсда арив ортакъчылыкъ этгенлеге шулай къыйматлар
салына).

Дарсыбызны ахырында М.Атабаевни «Къайда аталар» деген шигърусуна гёре язылгъан Хизри Батыргишиевни сарынын гелигиз, йырлайыкъ! (Сарынны йырлайбыз).

*6. Уйге иш. Поэманы гиччи гесегин уйренип гелмек.
Савболугъуз.*